

2. Dicționar de Politică. Oxford. – București:Univers enciclopedic, 2001, 526 p.
3. Райс К. Во имя национальных интересов//Pro et Contra/- M.2000.
4. Dicționar de analiză politică. Coord. Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Heleman S.Robin. Trad. Sorin Paliga. – București: Editura ECCE HOMO, 1993, 195 p.
5. Therry de Montbrial, Memoria timpului prezent. Traducere de Mihaela Lungu. – Iași: Polirom, 1996, 243 p.

Reflecții filosofice asupra culturii europene

Ecaterina Lozovanu,
Conf. univ., dr. UTM

Integrarea europeană impune nu numai abordarea disciplinară (economică, politică, sociologică), dar și abordarea reflexivă, filosofică. Filosofia integrării europene este o tentativă de a stabili un cadru conceptual orientat spre aspectele fundamentale, spre problemele filosofice cardinale.

Reflectarea asupra integrării europene impune clarificarea a ceea ce este Europa. Termenul dat implică o multitudine de conotații dintre care mitic, astronomic, geografic(de care o să facem abstracție aici) și o să ne oprim asupra conotației istorice a termenului, care împletește într-un mod foarte complicat aspecte politice și aspecte culturale. Stabilirea acestei conotații presupune dezvăluirea elementelor specifice ale culturii europene.

Problema apartenenței europene impune problema criteriului care decide în ce măsură simțindu-ne că aparținem unei etnii, unui stat, în același timp, că aparținem, și unui continent? Prin tradiție primele două apartenențe sunt trăite concret, ele conferind avantaje, drepturi și obligații, în timp ce a treia a rămas incomparabil mai abstractă. Analiza problemei date din perspectiva procesului de integrare europeană, început după cel de-al Doilea Război Mondial, ne dezvăluie faptul, că apartenența geografică și istorică nu decid apartenența europeană. Geografia și istoria sunt condiții indispensabile, dar, unificarea europeană este un proces în prima linie instituțional și cultural, de aceea apartenența europeană se judecă din perspectiva instituțiilor și a culturii. Situația în geografia și istoria europeană nu generează automat o europenitate culturală, după cum o europenitate culturală poate fi găsită și în țări care nu aparțin geografic și istoric Europei. Așadar, întreaga discuție privind apartenența la Europa este adusă pe terenul culturii. Însă, de la început, precizăm, că prin cultură înțelegem aici mai mult decât idei filosofice, simboluri artistice, teorii științifice și programe

ideologice. Cultura înseamnă toate acestea desigur, dar împreună cu încorporarea lor în forme ale trăirii sociale, forme obiectivate, materializate. Așadar, în lumina acestor preliminarii, care sunt caracterele specifice ale europiei? În ce constă specificul cultural al ei? Fără a reconstitui istoria opiniilor privind specificul, vrem să evocăm totuși câteva opinii articulate, rămase în fapt de referință, pentru a situa analiza de față într-un cadru cât mai precis:

- Europa a fost identificată cu catolicismul, până la acțiunea reformatoare a lui Luther. Novalis în sec.XIII o identifica în formularea –creștinătate sau Europa.
- Hegel a specificat Europa prin conștiința libertății individuale apărute în sânul ei.
- Nietzsche prin trecutul comun în grecism, romanitate, iudaism și creștinism. Aici menționăm că cu adevărat în istoria culturii europene fenomenele care au marcat și au produs schimbări esențiale sunt: protestantismul care a scindat Europa din punct de vedere religios, Revoluția Franceză a scindat-o din punct de vedere politic, iar știința modernă a scindat-o din punctul de vedere al modalității de cunoaștere.)

La etapa contemporană, poate fi specificată și mai precis Europa de pe o bază factuală mai completă și o bază comparativă mai largă. Astfel, Max Horkheimer specifică cultura europeană prin trei concepte: conceptul grec al individualității, conceptul roman al justiției și al cetățeanului, și conceptul biblic al persoanei umane. Cardinalul Ratzinger specifică această cultură prin patru concepte ce țin de moștenirea ei: moștenirea greacă, moștenirea creștină, moștenirea latină, moștenirea epocii moderne. Constantin Noica specifică cultura Europeană din punctul de vedere al filosofiei istoriei, drept cultivare a reflexivității, ce caută temeiul ultim al lucrurilor. Ideea sa fundamentală era aceea că ”în realitatea europeană, reflexia radicală, care a apărut doar în Grecia, luptă cu experiența nereflectată, nefilosofică, o formează, se confruntă cu ea în chipuri mereu noi, iar procesul acestei confruntări este cel care determină destinul interior și exterior al Europei”. [1]

După preliminariile menite să precizeze repere putem pune în mod direct întrebarea privind specificul cultural european. În specificarea culturii europene pornim de la conceperea societății ca un fenomen complex, ca un sistem alcătuit din subsisteme finalitare, diferite sub aspectul performanței. Acestea sunt: *tehnica de producție*, ce potențează rezultatele cheltuirii de energie umană, *economia* ce produce bunuri care acoperă nevoile populației, *administrația* ce asigură organizări eficiente ale activităților într-o comunitate, *politica*, ce procură legitimitatea opțiunilor fundamentale, *cultura spirituală*, ce generează motivațiile indispensabile funcționării instituțiilor.

În acest șir de idei nu putem să nu evidențiem conceptul științei pe care l-a produs cultura europeană, ca cunoaștere factuală orientată spre reprezentarea

cauzelor eficiente, cu caracter de lege, exprimabile matematic, și pusă în serviciul rezolvării de probleme tehnice. Știința modernă a influențat atât în interior cultura europeană, cât și în exterior alte culturi. Ea a trimis la muzeu tehnici tradiționale de producție și a creat mașini și automate și, în sens cuprinzător, aparate teinice de producție. Idealul pe care ea l-a alimentat a fost cel al mașinii cu consum minim și prestație maximă.

Europa a pășit în era *civilizației tehnice*. Evenimentul a întărit și a suplimentat ceea ce cultura europeană a produs și apoi a răspândit: condiționarea competenței productive de o ascendentă competență tehnică. Aparții în fapt culturii europene realizând continua pliere și, în cazul optim, participarea la crearea tehnicii de producție și, în general, a noi niveluri ale competenței tehnice de producție.

Comportamentele economice au fost și au rămas variate din punct de vedere al motivațiilor lor interioare și al organizării lor exterioare. Cultura europeană a pus în mișcare comportamentul caracterizat de raționalitate economică, adică format astfel încât să permită un calcul, iar rezultatul să fie un plus al rezultatelor în raport cu ceea ce este investit.

Acest comportament s-a identificat la origine cu ceea ce în înțelesul clasic s-a numit *capitalism*. În fapt, el se confundă cu comportamentul economic rațional al întreprinzătorului, așa cum a fost el inițiat în cultura europeană. Max Weber l-a descris astfel: „Acolo unde se năzuiește în mod rațional la competiție capitalistă, acțiunea corespunzătoare este orientată spre calculul capitalului. Aceasta înseamnă: ea este inserată într-o aplicare conform unui plan a rezultatelor utile de competiție în așa fel că randamentul socotit conform bilanțului al întreprinderii trebuie să întrecă mijloacele de competiție obiectuale aplicate prin schimb”. [2] Calculul ce alcătuiește miezul comportamentului economic european este subordonat valorii aparent prozaice a rentabilității. Ea s-a instalat în cultura europeană ca un adevărat principiu, - *principiul randamentului* -, a smuls-o pe aceasta din proximitatea altor culturi și a plasat-o pe un drum propriu. Nu poți aparține acestei culturi dacă principiul randamentului este ignorat sau subestimat.

Întreprinzătorul individual a apărut în cultura europeană, dar ea rămâne legată de principiul randamentului, care l-a călăuzit. Experiențele istorice pe care ea le-a făcut (etatizări maxime ale proprietății, socializarea producției și consumului etc.) au arătat că numai inițiativa privată este compatibilă cu principiul randamentului. Suprimarea ei duce la abolirea principiului. Dar inițiativa privată presupune întreprinzătorul individual, însă nu exclusivitatea lui. În orice caz totuși, și pentru întreprinzătorul individual, de la un anumit nivel al întreprinderii lui, și pentru întreprinzătorii ce funcționează în asociere, și pentru sectoare ale societății sau pentru societate ca întreg apare problema coordonării eforturilor, inițiativelor multor oameni, distribuite pe suprafețe întinse, având competențe profesionale diversificate, cu un cuvânt problema administrării. Ea se dezleagă

pe baza aceluiși calcul, al rentabilității economice. Nu aparții culturii europene dacă administrația propriei societăți nu trece examenul acestei raționalități.

Cultura europeană a pus însă indivizii liberi în poziția de subiecți ai calculului rentabilității. Ea conține o cultură a administrației eficiente sprijinită pe o cultură a dreptului caracterizată de personalism, legalism și formalism. În sânul ei individul este subiect, referință și scop al reglementărilor juridice. Decizia asupra relațiilor sociale se supune regulilor de drept, a căror elaborare și promovare revin statului. Cazurile sunt abordate plecând de la reguli generale și, într-un anumit sens, abstracte, ce alcătuiesc împreună o organizare formală a dreptului. Această cultură a dreptului este, la rândul ei, un produs al culturii europene și rămâne legată de specificul ei. Aparții culturii europene atunci când cultura dreptului promovează individul ca subiect și scop al dreptului, suveranitatea și generalitatea legii.

Cultura dreptului stă, în definitiv, pe suportul unei concepții asupra omului și, în fapt, invers, concepțiile asupra omului se formează și se exprimă, istoricește privind lucrurile, în legătură cu concepții asupra omului care iau forma „aerată” a filosofiilor și religiilor. Afirmația este valabilă cu atât mai mult în cultura europeană, care a automatizat sferile și valorile, dar a și evidențiat limpede legăturile lor interioare. Înăuntrul ei, demnitatea persoanei umane, conceptul filosofic al rațiunii și recunoașterea practică a unui status individului în comunitatea politică din care el face parte au fost diferențiate, însă au rămas continuu în legătură. Dar ceea ce a specificat, cel puțin de la Renaștere încolo, cultura europeană a fost, sub aspectul de care ne ocupăm acum, așezarea sferelor și valorilor pe temelia libertății individuale și conceperea acestei libertăți ca autonomie. S-a spus, de aceea, că „autonomia este conceptul european al libertății” și că drepturile la libertate sau drepturile cetățenești se leagă cu o imagine asupra omului cu totul determinată, cu omul în calitate de cetățean căruia îi sunt asigurate anumite bunuri fundamentale. Acestea sunt prescrise mereu global cu prima formulă: viața, libertate, proprietate. Aparții culturii europene asigurând, prin reglementările de drept, aceste bunuri fundamentale.

Autonomia persoanei umane nu este în cultura europeană echivalentă în vreun fel cu dictatul capriciilor și al arbitrarului. Ea nu se confundă cu triviala deviză „fac orice din ceea ce îmi place, căci sunt liber”. Așa cum Kant a observat, autonomie este un termen compus din „auto” și „nomie” și semnifică „a-ți da lege”, dar este vorba de o lege, adică de o regulă ce conține caracterul generalității și, implicit, al reciprocității. Autonomia „scoate” în fapt individul din sfera privată și-l pune în interacțiune cu sfera în care el se întâlnește cu ceilalți indivizi, cu sfera publică. Ea asigură mereu dreptul individului la autodeterminare în cadrul dreptului. De la început, ea consacră sfera individului liber în singularitatea sa. Cultura europeană este legată de construcția persoanei

umane ca sferă privată sprijinită pe proprietate și garantată de legile ce conțin drepturi fundamentale și inalienabile.

Dar legile înseși sunt fructul travaliului oamenilor în sfera publică a vieții lor. Înăuntrul ei se constituie statul și diversele instituții care se autonomizează într-un grad mai mare sau mai mic. Cultura europeană s-a specificat prin conceptul modern al derivării voinței politice și a politicii de stat din dezbateră publică asupra problemelor de interes general. Ea a produs instituții ce organizează și întrețin dezbateră și a făcut din argumentarea în sfera vieții publice cadrul în care se promovează interesele. Nu poți aparține acestei culturi fără a lăsa ca în controversa opiniilor legate de interese divergente să prevaleze argumentarea și, în mod precis, argumentele mai bune. Politica este mediu de viață, în cultura europeană, ce mijlocește soluțiile la probleme generale și nu se lasă redusă, prin chiar structura ei, nici la ontologie, nici la interioritatea spirituală. Numai în epoci de criză, intelectuali europeni au dizolvat politica într-o fenomenologie interiorizată a subiectivității, precum la Kierkegaard. Pe de altă parte, politica, sau ansamblul strategiilor de dezlegare a problemelor de interes general, este legată în cultura europeană de paradigma argumentării și a prevalenței argumentelor mai bune.

Cultura europeană este nu numai cultură spirituală, - adică interiorizată și trăită în solitudine și reclusiune, departe de lumea frământată a producției, afacerilor, disputelor sociale și politice și, uneori, în pofida acesteia -, ci și o cultură a cercetării, a cunoașterii sistematice și metamorfozării realității date în experiență conform scopurilor umane. În conceptualizările ei, realitatea este „prinsă” nu ca un corp străin de care trebuie neapărat să ne distanțăm cu repeziune, ci mai curând ca material de preluat și, oricum, ca teren al înfăptuirii obiectivelor noastre. Cultura spirituală europeană s-a desfășurat în jurul recunoașterii realității date ca lume unică a vieții noastre. Ea nu poate fi înțeleasă fără resturi decât ca un potențial de forme efective ale trăirii umane a vieții. Apariția acestei culturi realizând comunicarea contunuă a reflexivității intelectuale și a problemelor trăirii umane a vieții.

Abordarea reflexivă a culturii europene a lăsat să se sesizeze implicațiile unor mari opțiuni cuprinse în câteva concepte pivot: conceptul *adevărului* ca valoare fundamentală, înțeleasă ca o corespondență, verificabilă în experiență, conceptul *cunoașterii* orientate spre rezolvarea de probleme de viață ale oamenilor, ce se confruntă cu criteriul utilității, *conceptul raționalității* ce constă în calcul și se stabilește prin rezultate, *conceptul dreptului*, ca un ansamblu de reguli ce au caracteristicile generalității și formalității, *conceptul autonomiei individului*, ca formă a manifestării libertății lui, *conceptul sferei publice* ca mediu al stabilirii voinței politice, *conceptul persoanei umane*, ca individualitate chemată să-și construiască un sens superior simplei viețuirii. Nu poți aparține culturii europene dacă aceste concepte sunt ignorate sau subestimate.

Toate aceste concepte țin de ceea ce numim *tradiția europeană*, în înțelesul că ele au fost profilate în cursul istoriei europene și au marcat-o, în continuare, până astăzi. Istoria europeană a fost multă vreme locomotiva istoriei universale. Europa a fost principala scenă pe care s-a desfășurat istoria universală. Din Europa s-au extins pe suprafețe întinse ale globului „puterile” și „supraputerile” de altă dată. După al Doilea Război Mondial, situația continentului s-a schimbat radical. „Europa și-a construit sistemul intereselor sale mondiale pe un Pământ care din punct de vedere politic era gol. Acum ea se găsește dintr-o dată între puteri de cel mai mare stil, în mijlocul unei politici mondiale care se măsoară la noi reperi. Două sfere, două dimensiuni, două ritmuri se deplasează unul în direcția celuilalt în mod primejdios -: tensiuni puternice și decizii prealabile ale unei istorii mondiale a viitorului au fost amestecate cu contradicțiile europene neîncetate, și acestea cu acelea, în mod acut”. [3] Noua situație a Europei a pus la grea încercare întreaga tradiție. Aceasta nu mai este valabilă automat, într-o nouă situație. Fără îndoială, se pot oricând invoca tradiții și tradiții. Dar tradițiile au o caracteristică absentă a simțului realității și, pe nesimțite, mai mult complică decât rezolvă durabil problemele. Oricum, noua situație a Europei reclamă folosirea reflexivă a tradiției, iar aceasta impune atitudine responsabilă în privința consecințelor.

Referințe bibliografice

1. Noica Constantin. *Europa și moștenirea sa*, București, 1988. p.29.
2. Max Weber. *Reflecții preliminare asupra eticii protestante*, București. 1975, p.13.
3. Jurgen Habermas. *Discurs filosofic asupra Modernității europene*, Cluj – Napoca, 2003. p.106.

Fenomenologia migrației

Eugenia Bogatu dr.conf.
Departamentul Filosofie și Antropologie,
Facultatea Istorie și Filosofie, USM

Fenomenologia migrației reprezintă o temă interdisciplinară, de impact, cu implicare socială, și totodată este o temă importantă și din punct de vedere academic. Suntem interesați în această cercetare de a analiza fenomenul migrației din perspectivă semiotică și anume: cine, unde și de ce migrează? Care sunt motivele ce condiționează fenomenul migrației? Care este impactul procesului de migrație în raport cu cei care migrează? Care sunt factorii motivați